

บทที่ 18

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม (Social and Cultural Change)

เป็นที่ยอมรับว่า สรรพสิ่งทั้งหลายในโลกนี้ไม่มีอะไรคงที่ (static) มีการเคลื่อนไหว (dynamic) อยู่เสมอ สังคมและวัฒนธรรมก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน คือ เป็นพลวัตหรือไม่คงที่ แต่จะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา จึงทำให้โครงสร้างของสังคมและวิถีการดำรงชีวิตหรือวัฒนธรรมของมนุษย์ในแต่ละสังคมเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ไม่มีสังคมใดหยุดอยู่กับที่โดยแท้จริง

ความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

นักสังคมวิทยาได้ให้ความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Social Change) ไว้หลายท่านและคล้ายคลึงกัน ดังนี้

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (2538 : 126 อ้างอิงมาจาก Ginberg, 1958 : 205) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “การเปลี่ยนแปลงทางสังคม” เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวกับโครงสร้างสังคม ซึ่งได้แก่ระเบียบแบบแผนต่างๆ

สุพิศวง ธรรมพันธ์ (2543 : 67 อ้างอิงมาจาก Smelser, 1988 : 383) ได้ให้ความหมายและอธิบายว่า “การเปลี่ยนแปลงทางสังคม” หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวข้องกับจำนวนประชากร พฤติกรรมของสมาชิกในสังคม โครงสร้างสังคม และแบบแผนของความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกและแบบแผนทางวัฒนธรรม

เจลีเยว ฤกษ์รุจีพิมล (โครงการวิชาบูรณาการหมวดศึกษาทั่วไป มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2541 : 179 – 180) ได้ให้ความหมายว่า “การเปลี่ยนแปลงทางสังคม” หมายถึง การเปลี่ยนรูปแบบของโครงสร้างทางสังคมและพฤติกรรมทางสังคม และอธิบายว่าตัวอย่างของการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของโครงสร้างทางสังคม เช่น การเปลี่ยนแปลงจากระบบครอบครัวขยายเป็นครอบครัวเดี่ยว การเปลี่ยนแปลงระบบการเมืองจากเผด็จการเป็นประชาธิปไตย การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการจัดช่วงชั้นทางสังคมจากระบบไพร่เป็นระบบอุตสาหกรรม และการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจจากระบบเกษตรกรรมเป็นระบบอุตสาหกรรม เป็นต้น ตัวอย่างการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของพฤติกรรมทางสังคม เช่น การเปลี่ยนพฤติกรรมการผลิตเพื่อบริโภคเป็นการผลิตเพื่อขาย การเปลี่ยนพฤติกรรมเลี้ยงดูบุตรจากแบบบังคับเป็นแบบให้

อิสเรี การเพิ่มขึ้นหรือลดลงของอัตราหย่าร้าง อัตราการมีเพศสัมพันธ์ก่อนแต่งงาน และ อัตราการย้ายถิ่น เป็นต้น

จุมพล นิมพานิช (2538 : 126) ให้ความหมายไว้ว่า “การเปลี่ยนแปลงทางสังคม” หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในโครงสร้างสังคม ได้แก่ ระเบียบแบบแผนต่างๆ เช่น แบบแผนความสัมพันธ์ในสังคม ตลอดจนสถานภาพและบทบาทของสมาชิกในสังคม หรือการเปลี่ยนแปลงระเบียบแบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในสังคม เป็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง หน้าที่หรือกระบวนการต่างๆ ของความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างและหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่ง และมักจะเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งหรือสมัยใดสมัยหนึ่ง

พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ – ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2532 : 337) ได้กำหนดความหมายของ “การเปลี่ยนแปลงทางสังคม” ไว้ว่า หมายถึง การที่ระบบสังคม กระบวนการแบบอย่างหรือรูปแบบทางสังคม เช่น ระบบครอบครัว ระบบการปกครองได้เปลี่ยนแปลงไปไม่ว่าจะเป็นด้านใดก็ตาม การเปลี่ยนแปลงทางสังคมนี้อาจเป็นไปในทางก้าวหน้าหรือถดถอยเป็นไปอย่างถาวรหรือชั่วคราว โดยวางแผนให้เป็นไปหรือเป็นไปเองและที่เป็นประโยชน์หรือให้โทษก็ได้ทั้งสิ้น

ผจงจิตต์ อธิคมนันทะ (2526 : 8) ได้ให้คำจำกัดความไว้ว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคม ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างและความสัมพันธ์ของสังคม รวมถึงการกระจายอายุ อัตราการเกิดการตายของประชากร ด้านความสัมพันธ์ ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของเพื่อนบ้าน ความสัมพันธ์ของสามีภรรยา เป็นต้น

สุพิตรา สุภาพ (2522 : 178) กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคม หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับพฤติกรรมของบุคคลในสังคม โดยเฉพาะพฤติกรรมสังคม หรือการกระทำทางสังคม อันสืบเนื่องมาจากการมีความสัมพันธ์ทางสังคมต่อกันมากกว่าอย่างอื่น

จากคำจำกัดความต่างๆ ข้างต้น พอสรุปได้ว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคม หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับโครงสร้างของสังคมนั้นๆ อันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทางสังคม หรือการกระทำทางสังคม ทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคม เกิดมีความแตกต่างกันขึ้นในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง

ความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

นักสังคมวิทยาได้ให้ความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมไว้หลายท่าน ดังนี้

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (2538 : 130 อ้างอิงมาจาก Davis, 1967 : 622) ให้ความหมายไว้ว่า “การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม” หมายถึง การเปลี่ยนแปลงทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นในวัฒนธรรมทุกสาขา ทุกประเภท กล่าวคือไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับวัตถุ หรือวัฒนธรรมที่ไม่เกี่ยวข้องกับวัตถุ

สุพิศวง ธรรมพันธ์ (2538 : 68 อ้างอิงมาจาก Smelser, 1988 : 382) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม” เป็นการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับความรู้ ความเชื่อ และลักษณะการแสดงออกของวิถีชีวิตทั่วไปในสังคม ผลของการค้นพบทางวิทยาศาสตร์ทำให้เกิดเทคโนโลยีใหม่ที่ทำให้เปลี่ยนแปลงวิถีใหม่มาให้คุณคน เช่น ความก้าวหน้าของวิชาฟิสิกส์ ทำให้เกิดการผลิตระบบสื่อสารแบบโทรเลขและโทรศัพท์ขึ้นใช้ทั่วโลก ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมกว้างขวางทั่วโลก เป็นต้น

ณรงค์ เส็งประชา (2541 : 207) ให้ความหมายไว้ว่า “การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม” เป็นการเปลี่ยนแปลงสิ่งที่มีมนุษย์กำหนดให้มีขึ้นทั้งสิ่งที่เป็นวัตถุและไม่ใช่วัตถุที่นำมาใช้เป็นองค์ประกอบในการดำเนินชีวิตร่วมกันในสังคม

สุริชัย หวันแก้ว (คณาจารย์ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540 : 156 – 157) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม” หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในด้านต่างๆ ที่มีมนุษย์ประดิษฐ์และสร้างขึ้น และที่สำคัญก็คือ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านค่านิยม บรรทัดฐานและระบบสัญลักษณ์ต่างๆ ในสังคมนั้นๆ เช่น การเปลี่ยนแปลงของค่านิยมจากสถานภาพและบทบาทชายเป็นใหญ่มาเป็นหญิงและชายเท่าเทียมกัน ค่านิยมในการเลือกคู่ ค่านิยมในการแต่งงานเปลี่ยนแปลง เป็นต้น

พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ – ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2532 : 99 – 100) ได้กำหนดความหมายไว้ว่า “การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม” หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในวัฒนธรรมของประชาชาติหนึ่งๆ ทั้งวัฒนธรรมทางวัตถุและวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ แต่อัตราการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมสองประเภทนี้เป็นไปไม่เท่ากัน โดยทั่วไปวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุเปลี่ยนแปลงช้ากว่า นอกจากนั้นการเปลี่ยนแปลงอาจเกิดขึ้นโดยอัตโนมัติหรือโดยการวางแผนก็ได้

จากความหมายที่กล่าวมาแล้ว พอสรุปได้ว่า การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับระเบียบวิธีการปฏิบัติในสังคม ทั้งสิ่งที่เป็นวัตถุ อันได้แก่ เทคโนโลยีหรือสิ่งประดิษฐ์ต่างๆ และสิ่งที่ไม่เป็นวัตถุ อันได้แก่ จารีต ประเพณี ค่านิยม กฎหมาย และศาสนา เป็นต้น

ความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงทางสังคมกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

เนื่องจากสังคมและวัฒนธรรม เป็นสิ่งที่จะต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์อยู่ตลอดเวลา จนแทบจะแยกออกจากกันไม่ได้ ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมมนุษย์จึงยากที่จะแยกออกให้เห็นได้ชัดเจนว่า อะไรคือการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และอะไรคือการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม แต่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมไม่ใช่เรื่องเดียวกัน กล่าวคือ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เป็นการเปลี่ยนแปลงในด้านบรรทัดฐานและสถานภาพ บทบาท ซึ่งเกิดขึ้นในระบบสังคมหรือโครงสร้างของสังคม ส่วนการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เป็นการเปลี่ยนแปลงทางด้านชีวิตความเป็นอยู่ หรือวิถีแห่งการดำรงชีวิต ซึ่งครอบคลุมวัฒนธรรมทั้งที่เป็นวัตถุและมีใช้วัตถุของมนุษย์ การเปลี่ยนแปลงทั้งสองอย่างจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เพราะเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ก็จะทำให้วัฒนธรรมของสังคมแห่งนั้นเปลี่ยนแปลงไปด้วย ในทำนองเดียวกัน เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ก็จะมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมควบคู่ไปด้วย ตัวอย่างเช่น การเปลี่ยนแปลงค่านิยมทางการศึกษาของประชาชน ซึ่งมีแนวโน้มในทางที่ให้เด็กได้ศึกษาถึงชั้นมหาวิทยาลัย ทำให้มหาวิทยาลัยซึ่งอยู่ในระบบสังคมขยายตัวขึ้น หรือการคิดประดิษฐ์เครื่องคอมพิวเตอร์ ทำให้ความก้าวหน้าในโลกเจริญขึ้นและกลายเป็นยุคเครื่องมืออัตโนมัติ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในโรงงานและสำนักงานต่างๆ การประดิษฐ์ซึ่งเป็นผลทางวัฒนธรรมหลายอย่างด้วยกัน เช่น โทรศัพท์ รถยนต์ ภาพยนตร์ วิทยุ โทรทัศน์ และเครื่องบิน เป็นต้น ได้สร้างพื้นฐานการดำเนินงานของบริษัท ชั้นนำต่างๆ ขึ้นอันเป็นอิทธิพลของวัฒนธรรมที่มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ในทำนองเดียวกัน อิทธิพลของสังคมที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เช่น การที่สังคมอุตสาหกรรมสมัยใหม่ถือว่าเศรษฐกิจสำคัญกว่าเรื่องอื่นๆ ทำให้ระบบค่านิยมในวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไป การขยายตัวของระบบสังคมทำให้การดำเนินชีวิตของคนในสังคมเปลี่ยนไปจากเดิม เช่น การใช้ชีวิตในเมืองใหญ่ แตกต่างไปจากความเป็นอยู่ในชนบท เป็นต้น (ผ่องพันธ์ มณีรัตน์, 2521 : 15 – 19)

จะเห็นได้ว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างมาก เปรียบเสมือนเหรียญที่มีสองด้าน หรือกระดาษที่มีสองหน้า ซึ่งไม่สามารถแยกออกจากกันได้ หรือเปรียบเทียบเชือกสองเส้นนำมาพันตีเกลียวคู่กันไปเรื่อยๆ มองดูเป็นเส้นเดียวกัน (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2530 : 7 – 8) ดังนั้น นักสังคมวิทยาจึงนิยามรวมคำทั้งสองคำนี้เข้าด้วยกันและเรียกว่า “การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม” (Socio-Cultural Change)

เมื่อพูดถึงเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางสังคม จึงมักจะหมายถึงการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมควบคู่ไปด้วย บางครั้งก็มีคนพูดรวมกัน หรือในความหมายเดียวกันไปเลยก็มี

ดังนั้น จึงสรุปความหมายของคำว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ได้ว่า หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่มีผลทำให้ความสัมพันธ์ของคนในสังคมและระเบียบแบบแผนในการปฏิบัติของสังคม มีความแตกต่างกันในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง

ลักษณะของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

1. การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมหนึ่ง หรือในวัฒนธรรมหนึ่งเป็นไปอย่างรวดเร็วและสม่ำเสมอ

2. การเปลี่ยนแปลงนั้นไม่ได้เป็นไปชั่วคราวหรือเป็นการเปลี่ยนแปลงเฉพาะเรื่องนั้นๆ โดยลำพัง แต่การเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นในลักษณะของลูกโซ่ คือมีผลต่อเนื่องกันไป เมื่อเป็นเช่นนี้ผลของการเปลี่ยนแปลงก็มีแนวโน้มที่จะขยายออกไปในอาณาบริเวณกว้างหรือแผ่ออกไปทั่วโลก

3. การเปลี่ยนแปลงอาจเกิดได้ทุกสถานที่ และมีความสำคัญต่อสังคมและวัฒนธรรมนั้นๆ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นและผลของมันย่อมมีความสัมพันธ์กัน คือ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านอื่นๆ ติดตามมาอีก

4. การเปลี่ยนแปลงสมัยปัจจุบัน เป็นผลมาจากการวางแผนการเอาไว้หรือเป็นผลที่มีมากขึ้น ในขณะที่เดียวกันกับการเลิกใช้กระบวนการบางอย่างที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว

5. การเปลี่ยนแปลงมีผลกระทบกระเทือนถึงประสบการณ์ของปัจเจกบุคคล และการหน้าที่ทางสังคมอย่างกว้างขวาง คนทุกคนย่อมมีประสบการณ์เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

รูปแบบของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม มีรูปแบบที่สำคัญ 2 ประการ คือ

1. การเปลี่ยนแปลงแบบวิวัฒนาการ คือ สังคมและวัฒนธรรมจะเปลี่ยนแปลงเป็นวิวัฒนาการหรือหมุนเวียนเป็นวงกลมสลับกันระหว่างความเจริญรุ่งเรืองกับความเสื่อมถอย เช่น อาณาจักรบางอาณาจักรเคยมีอำนาจยิ่งใหญ่แล้วค่อยๆ หดอำนาจลง และอาจฟื้นกลับสู่ความรุ่งเรืองได้อีกครั้ง เช่น อียิปต์ จีน อินเดีย กรีก โรมัน สเปน และอังกฤษ เป็นต้น หรือการหมุนเวียนกันขึ้นครองอำนาจระหว่างกลุ่มชนชั้นนำประเภทอนุรักษนิยม กับกลุ่มหัวก้าวหน้า เป็นต้น

2. การเปลี่ยนแปลงแบบวิวัฒนาการ คือ สังคมและวัฒนธรรมจะเปลี่ยนแปลงไปสู่ความก้าวหน้าหรือความซับซ้อนมากขึ้นเสมอ เช่น จากสังคมดั้งเดิมเป็นสังคมสมัยใหม่ จากสังคมชนบทเป็นสังคมเมือง จากสังคมเกษตรกรรมเป็นสังคมอุตสาหกรรม จากสังคมเทวนิยม เป็นสังคมแบบวิทยาศาสตร์ เป็นต้น (โครงการวิชาบูรณาการหมวดศึกษาทั่วไป มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2541 : 183 – 185)

สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม เกิดจากสาเหตุสำคัญดังต่อไปนี้

1. การสังสมทางวัฒนธรรม หมายถึง การที่หน่วยต่างๆ ของสังคมได้สังสมวัฒนธรรมติดต่อกันเป็นเวลานาน เช่น ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ติดต่อกันมาตั้งแต่สมัยกรีกโบราณ จนกระทั่งถึงทุกวันนี้ เป็นเหตุให้วิทยาศาสตร์ในทวีปยุโรปเจริญก้าวหน้าในด้านต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านเทคโนโลยี ทำให้สังคมปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างมากมาย

2. ความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับวัฒนธรรมอื่น การรับและการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะสังคมที่อยู่ใกล้ชิดกัน โอกาสที่จะแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกันมีมากขึ้น เช่น สังคมไทยอยู่ใกล้ชิดกับสังคมจีน การที่ไทยจะยอมรับเอาวัฒนธรรมจากจีนเป็นไปได้ง่ายและรวดเร็ว

3. การติดต่อกับวัฒนธรรมอื่นโดยตรง คือ การที่บุคคลในสังคมได้ติดต่อกับบุคคลในอีกสังคมหนึ่ง ทำให้บุคคลนั้นได้เรียนรู้สิ่งใหม่ แนวความคิดใหม่ แล้วนำมาสู่สังคมของตน เช่น คนไทยไปต่างประเทศหรือคนต่างประเทศมาประเทศไทย ก็จะมีการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม อันเป็นเหตุให้มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมขึ้นได้

4. ปัจจัยทางสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลง สิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะสิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ เช่น ที่ตั้ง ภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ทรัพยากรธรรมชาติ มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ถ้าสิ่งเหล่านี้เกิดการเปลี่ยนแปลงก็จะทำให้สังคมและวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงด้วย

5. ปัจจัยทางประชากร การเปลี่ยนแปลงทางคุณภาพ ขนาดของประชากร การเพิ่ม การลดจำนวนประชากร การย้ายถิ่น การเปลี่ยนแปลงอัตราส่วนของเพศชายและหญิง อัตราส่วนของคนหนุ่มและคนสูงอายุ ซึ่งเพิ่มภาวะทางประชากรจะมีผลอย่างสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงในเรื่องการจัดระเบียบทางสังคม การเปลี่ยนแปลงด้านขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ

6. ปัจจัยทางเศรษฐกิจ กิจกรรมทางเศรษฐกิจ คือ การผลิต การบริโภค การจำหน่าย และการแบ่งปันผลประโยชน์ รวมทั้งระบบเศรษฐกิจและโครงสร้างทางเศรษฐกิจมีผลอย่างมากต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม กล่าวคือ สังคมและวัฒนธรรมจะเปลี่ยนแปลงไปตามปัจจัยทางเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป

7. ปัจจัยทางการเมือง การเกิดสงคราม หรืออิทธิพลของผู้นำในสังคม เช่น คาร์ล มาร์กซ เลนิน มหาตมะคานธี เป็นต้น ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมได้

8. ปัจจัยศาสนาและอุดมการณ์ ความคิด ความเชื่อ อุดมการณ์และศาสนาอาจเป็นปัจจัยสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงได้ เช่น จรรยาแบบโปรเตสแตนต์ เป็นรากฐานของกำเนิดระบบทุนนิยมในยุโรปตะวันตก เป็นต้น

9. วิฤติการณ์ในสังคม การเกิดความวุ่นวายและความยุ่งยากในสังคม ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมได้ เช่น เศรษฐกิจตกต่ำ ภัยธรรมชาติ โรคระบาด เป็นต้น

10. ความเจริญก้าวหน้าด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ทำให้เกิดการศึกษาค้นคว้า วิจัย และประดิษฐ์คิดค้นสิ่งใหม่ๆ ขึ้นในสังคมเสมอ เป็นสาเหตุสำคัญให้สังคมและวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาและในทุกๆ ด้านทั้งวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุและไม่ใช่วัตถุ

11. ปัจจัยทางจิตวิทยา นักจิตวิทยาเชื่อว่า สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม เนื่องมาจากความรู้สึกของมนุษย์ในสังคมที่ชอบการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ชอบค้นคว้าสิ่งแปลกๆ ใหม่ๆ ชอบหาประสบการณ์ใหม่ จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมขึ้น

12. ความสนใจและความต้องการของคนส่วนใหญ่ในสังคม จนกลายเป็นประชามติหรือเสียงส่วนใหญ่ ก็จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้ เช่น ประชาชนนัดประชุมกันเพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลช่วยเหลือให้มีไฟฟ้า ประปา จนรัฐบาลต้องให้ความช่วยเหลือตามที่ต้องการ

ประเภทของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

นักสังคมวิทยาแบ่งประเภทของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม แตกต่างกันออกไปตามหลักเกณฑ์ที่ใช้เป็นแนวทาง ดังนี้

1. การแบ่งตามแหล่งที่มาของปัจจัยสำคัญในการเปลี่ยนแปลง แบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ

1.1 การเปลี่ยนแปลงจากภายใน (Endogenous Change) เช่น จากการประดิษฐ์คิดค้นวิธีการผลิตใหม่ขึ้นในสังคมนั่นเอง หรือการต่อสู้ขัดแย้งระหว่างกลุ่มในสังคม หรือการริเริ่มดำเนินการเปลี่ยนแปลงจากชนชั้นนำ เป็นต้น

1.2 การเปลี่ยนแปลงจากภายนอก (Exogenous Change) เช่น การรับเอาเทคโนโลยีจากภายนอกสังคม การล่าอาณานิคมของประเทศจักรวรรดินิยม การเปลี่ยนแปลงที่มาจากภายนอกนี้ บางครั้งก็โดยสมัครใจ และเลือกสรรโดยสังคมที่เปลี่ยนแปลง บางครั้งก็เป็นการบังคับ (บุญเดิม พันรอบ, 2528 : 225)

2. การแบ่งตามระดับของการเปลี่ยนแปลง แบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ

2.1 การเปลี่ยนแปลงระดับจุลภาค (Micro Level) เป็นการเปลี่ยนแปลงในพฤติกรรมส่วนบุคคลที่เกิดขึ้นเป็นปกติ แต่ในอัตราและความมากน้อยแตกต่างกันตามท้องที่และโอกาสหรือกาลเวลา เช่น การเปลี่ยนแปลงในเรื่องค่านิยมทางจริยธรรม การแต่งกาย มารยาทต่างๆ การใช้ภาษา เป็นต้น

2.2 การเปลี่ยนแปลงระดับมหภาค (Macro Level) เป็นการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบของสังคม อันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงสะสมในระดับจุลภาค แต่จะเกิดขึ้นอย่างกว้างขวางกว่าการเปลี่ยนแปลงในระดับจุลภาค (ผจงจิตต์ อธิคมนันท์, 2521 : 7 – 8)

3. การแบ่งตามทิศทางของการเปลี่ยนแปลง แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

3.1 การเปลี่ยนแปลงที่มีลักษณะก้าวหน้าไปจากเดิม (Progressive) เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นแล้ว ทำให้สังคมและวัฒนธรรมมีความเจริญก้าวหน้าไปจากเดิม เช่น เมื่อสังคมชนบทเปลี่ยนแปลงเป็นสังคมเมือง จะทำให้ความคิด ค่านิยม ความเชื่อ ประเพณีต่างๆ เปลี่ยนแปลงไปจากที่เคยมีมาก่อน

3.2 การเปลี่ยนที่ยึดแนวเดิม (Regressive) เป็นการที่สังคมได้มีการเปลี่ยนไปแล้ว แต่ยังต้องการรักษาค่านิยม ขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมเอาไว้ ให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เช่น ในสังคมไทยจะพบว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมมีลักษณะรับเอาวัฒนธรรมใหม่ แต่ขณะเดียวกันก็พยายามจะคงรูปวัฒนธรรมเดิมไว้ เช่น การเคารพธงชาติ การรื้อฟื้นประเพณีเก่าๆ ขึ้นมา เป็นต้น (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2527 : 151)

4. การแบ่งตามรูปแบบของการเปลี่ยนแปลง แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

4.1 การเปลี่ยนแปลงเป็นรูปวงกลม เป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นซ้ำกันอยู่เสมอ หรือเหมือนกันที่เคยเกิดขึ้นมาแล้ว

4.2 การเปลี่ยนแปลงเป็นเส้นตรง เป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา ไม่ทิศทางใดก็ทิศทางหนึ่งโดยไม่ได้ซ้ำกับสังคมและวัฒนธรรมเดิม (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2538 : 128)

5. การแบ่งตามวิธีการที่ใช้ในการเปลี่ยนแปลง แบ่งได้เป็น 4 ประเภท คือ

5.1 การเปลี่ยนแปลงแบบอิสระ เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นโดยไม่มีใครชี้แนะหรือบังคับ อาจเนื่องมาจากความเบื่อหน่าย ความซ้ำซากจำเจในวัฒนธรรมเก่าๆ จึงอยากจะลองสิ่งแปลกๆ ใหม่ๆ บ้าง การเปลี่ยนแปลงแบบนี้จะเกิดขึ้นแบบไม่รู้ตัว และจะก่อให้เกิดความสับสนวุ่นวายขึ้นในสังคม เพราะต่างคนต่างทำตามความคิดของตนเป็นสำคัญ

5.2 การนำการเปลี่ยนแปลง เป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีผู้นำและให้ความรู้ในการเปลี่ยนแปลง การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างมีระเบียบ สมาชิกสังคมเป็นผู้มีส่วนร่วมในการเปลี่ยนแปลงโดยตลอด แต่ต้องอาศัยเวลานาน

5.3 การวางแผนเปลี่ยนแปลง เป็นการเปลี่ยนแปลงที่องค์กรในสังคมกำหนดและดำเนินการโดยตลอด บางครั้งอาจต้องอาศัยกฎหมายเป็นเครื่องมือ การเปลี่ยนแปลงแบบนี้ต้องใช้วิทยาการทางด้านการวางแผนและโครงการเป็นอย่างมาก

5.4 การบังคับเปลี่ยนแปลง เป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมโดยใช้อำนาจและอำนาจเป็นเครื่องมือ สมาชิกในสังคมไม่มีส่วนในการเปลี่ยนแปลงแต่อย่างใด (นียบรรณ วรณศิริ, 2531 : 287 – 291)

6. การแบ่งตามระยะเวลาในการเปลี่ยนแปลง แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

6.1 การเปลี่ยนแปลงอย่างช้าๆ หรือแบบค่อยเป็นค่อยไป ใช้เวลานาน

6.2 การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว หรือแบบฉับพลัน

กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม จะขึ้นอยู่กับกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางความคิดของมนุษย์ ซึ่งมีกระบวนการอีกหลายอย่างที่มีอิทธิพลต่อกระบวนการเปลี่ยนแปลงของความคิดของมนุษย์ คือ (ผจงจิตต์ อธิคมนันท์, 2526 : 19)

1. การขอยืมวัฒนธรรมของสังคมอื่น (Cultural Borrowing) เป็นการยืมหรือรับเอาแนวความคิด ค่านิยม เทคโนโลยี และวัตถุต่างๆ ของสังคมอื่น เข้ามาใช้โดยพิจารณาว่า

วัฒนธรรมเหล่านั้น มีความเหมาะสมกับสังคมของเราหรือไม่ เช่น การที่สังคมไทยรับเอาเทคนิคการผลิตสินค้าโดยเครื่องจักร เข้ามาทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในวิธีการผลิตสินค้าในประเทศไทยอย่างมาก

2. การประดิษฐ์ (invention) เป็นการนำเอาความรู้ทางเทคโนโลยี หรือความรู้ทางวิชาการที่มีอยู่แล้วมาผสมผสานกับความรู้ใหม่ แล้วนำเอาประดิษฐ์เป็นของใหม่ขึ้นมา เช่น การนำเอาเครื่องยนต์ที่ประดิษฐ์ขึ้นมาไปใส่ในเรือ ทำให้เกิดการประดิษฐ์เรือยนต์ขึ้นมา เป็นต้น นอกจากนี้จะมีการประดิษฐ์ทางด้านวัตถุแล้ว ก็ยังมีการประดิษฐ์ทางด้านสังคม เช่น การจัดตั้งรัฐบาล วัฒนธรรมและการเมือง เป็นต้น การประดิษฐ์เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไป และมีการผสมผสานปรับปรุงที่ต่อเนื่องกัน เพื่อให้เหมาะสมกับความต้องการของสังคมมนุษย์มีความต้องการไม่สิ้นสุด

3. การค้นพบ (discovery) หมายถึง การค้นพบข้อเท็จจริงที่ไม่เคยรู้จักมาก่อน หรือเป็นการค้นพบสิ่งที่มีอยู่แล้ว และสามารถนำเอาสิ่งที่ค้นพบนั้นมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่สังคมได้ เช่น การค้นพบแก๊สในอ่าวไทย การค้นพบหินน้ำมันในจังหวัดตาก ฯลฯ ซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจแก่ประเทศไทยมาก การค้นพบเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมมาก เพราะผลของการค้นพบในด้านต่างๆ ได้ถูกนำมาใช้ในสังคม จึงทำให้ความเป็นอยู่และความสัมพันธ์ของคนในสังคมเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก

4. การกระจายทางวัฒนธรรม (Cultural diffusion) หมายถึง การที่วัฒนธรรมจากสังคมหนึ่งกระจายไปสู่สังคมอื่น ส่วนใหญ่ของการกระจายการเปลี่ยนแปลงทางสังคม มักจะมีสาเหตุมาจากการกระจายของวัฒนธรรมของสังคมหนึ่ง ไปสู่อีกสังคมหนึ่ง หรือการกระจายกันภายในสังคมนั้นก็ได้ เช่น การที่คนไทยนำเอาจิ้งหะดงเติมโป ซึ่งเป็นจิ้งหะดนตรีของภาคใต้ มาตัดแปดและนำมาใช้กันทั่วประเทศ การกระจายทางวัฒนธรรมจะเกิดขึ้นเมื่อมีการปะทะสังสรรค์ระหว่างวัฒนธรรมของแต่ละสังคม ตัวอย่างการกระจายทางวัฒนธรรมตะวันตกที่เข้ามาสู่สังคมไทย เช่น การรับเอาเครื่องแต่งกายชุดสากลของผู้ชายไทย หรือการนุ่งกระโปรงของหญิงไทย เป็นต้น

5. นวัตกรรมหรือสิ่งประดิษฐ์ใหม่ๆ (Innovation) หมายถึง พฤติกรรมหรือสิ่งของซึ่งเป็นที่สร้างขึ้นหรือประดิษฐ์ขึ้นมาใหม่ โดยไม่เคยมีมาก่อน มีรูปแบบ หรือปริมาณแตกต่างกันไปจากเดิม

แนวโน้มของกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

ในสังคมปัจจุบัน มีกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่สำคัญเกิดขึ้นหลายลักษณะ ได้แก่

1. การทำให้เป็นอุตสาหกรรม (Industrialization) หมายถึง กระบวนการพัฒนาการเทคโนโลยี โดยการใช้วิทยาศาสตร์การประยุกต์ในการขยายผลิตรวมขนาดใหญ่ ด้านกำลังเศรษฐกิจ เพื่อตลาดการค้าอันกว้างใหญ่โดยการใช้แรงงานที่ชำนาญเฉพาะอย่าง

2. การทำให้เป็นเมือง (Urbanization) หมายถึง กระบวนการที่ชุมชนกลายเป็นเมือง หรือการเคลื่อนย้ายของผู้คน หรือการดำเนินกิจการงานเข้าสู่บริเวณเมือง หรือการขยายตัวของเมืองออกไปทางพื้นที่ การเพิ่มจำนวนประชากร หรือการดำเนินกิจการต่างๆ มากขึ้น เช่น การขยายวิถีชีวิตแบบชาวเมือง โดยการผ่านการแพร่ของไฟฟ้า ถนนหนทาง และโทรศัพท์

3. การทำให้ประชาธิปไตย (Democratization) ประชาธิปไตย หมายถึง ปรัชญาหรือระบบสังคมแบบหนึ่งที่เน้นการที่ประชากรมีส่วนร่วม และควบคุมกิจการของชุมชนในฐานะเป็นตัวเอง โดยไม่คำนึงถึงยศ สถานภาพ หรือทรัพย์สินสมบัติ

4. การแพร่ของการจัดองค์การสมัยใหม่ (Bureaucratization) หมายถึง การแพร่ของระบบบริหารงาน โดยมีเจ้าหน้าที่ตามลำดับชั้น ซึ่งแต่ละคนต้องรับผิดชอบต่อผู้บังคับบัญชาของตน โดยปกติมักจะมีอยู่ในองค์การรัฐบาลในสาขาต่างๆ มีในธุรกิจ การอุตสาหกรรม การเกษตร สหภาพแรงงาน องค์การศาสนา และธนาคาร แต่การที่มีกฎเฉพาะระเบียบตายตัวใช้ทั่วไป อาจทำให้ล่าช้าไม่เต็มใจรับผิดชอบ

5. กระบวนการสร้างคนชายขอบ (Marginalization) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ยังผลให้เกิดความเหลื่อมล้ำมากยิ่งขึ้น โดยขณะที่เกิดความทันสมัยในส่วนหนึ่งในสังคม แต่ก็ทำให้คนอีกส่วนหนึ่งอยู่ห่างไกลจากการที่มีส่วนรับผลประโยชน์ของการเปลี่ยนแปลงไปทุกที่ ตัวอย่างเช่น การพัฒนาเมืองให้เจริญในด้านต่างๆ ขณะเดียวกันก็สร้างแหล่งสลัมสำหรับคนจำนวนมากด้วย การพัฒนาชนบทให้ทันสมัยด้วยไฟฟ้า และถนน แต่ขณะเดียวกันก็เพิ่มคนที่ยากจนขึ้นแค้น จนต้องอพยพจากบ้านในชนบทไปรับจ้างในรูปแบบต่างๆ มากขึ้น

6. กระบวนการโลกาภิวัตน์ (Globalization) หมายถึง การที่สังคมโลกในปัจจุบันมีระบบการติดต่อสื่อสารกันอย่างมีประสิทธิภาพและทั่วถึง จนกระทั่งกล่าวได้ว่าเป็นยุคของการที่โลกไร้พรมแดน การติดต่อระหว่างสังคมต่างๆ จึงกระทำได้ง่ายและรวดเร็ว ทำให้การรับวัฒนธรรมระหว่างสังคมต่างๆ เกิดขึ้นได้ง่ายและรวดเร็ว จึงทำให้การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมเกิดขึ้นได้ง่ายและรวดเร็วเช่นเดียวกัน

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (สุภัตรา สุภาพ, 2522 : 144 – 147)

1. **สภาพแวดล้อมกายภาพ (Physical Environment)** ได้แก่ สภาพภูมิอากาศ และภูมิประเทศ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากปัจจัยนี้หาได้ยาก เกิดขึ้นในบางส่วนของโลก แต่ถ้าเกิดขึ้นแล้วยากที่ขัดขวาง เช่น ทะเลทรายในแอฟริกาเหนือ ครั้งเคยอุดมสมบูรณ์ และมีประชากรหนาแน่น เมื่อภูมิอากาศเปลี่ยนแปลง ดินถูกกัดเซาะ ทะเลสาบนั้นก็ค่อยๆ เปลี่ยนแปลงไปในที่สุดกลายเป็นที่ราบที่แห้งแล้ง ทำให้สภาพความเป็นอยู่ของประชากรในแถบนั้นเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม มีประชากรจำนวนมากได้อพยพโยกย้ายออกไปจากถิ่นนั้น ที่เหลือเพียงส่วนน้อยก็เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของคนใหม่ การดำรงชีพกระทำด้วยความยากลำบากกว่าเดิม และต้องเปลี่ยนแปลงอาชีพใหม่ คือ จากการเพาะปลูกมาเป็นเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น

2. **การเปลี่ยนแปลงทางด้านประชากร (Population Change)** การเปลี่ยนแปลงเรื่องขนาดและการกระจายของประชากร ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การที่ประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว สิ่งที่เกิดขึ้นก็คือ การอพยพของประชากรส่วนหนึ่งเพื่อไปตั้งถิ่นฐานในที่ใหม่ หรือไม่ก็มีการพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าในด้านต่างๆ ทั้งทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง และการที่ประชากรเพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็วนั้น จะนำไปสู่สงคราม เช่น ผลจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมในทวีปยุโรป ทำให้ประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ความต้องการวัตถุดิบและปัจจัยในการดำรงชีวิตมีเพิ่มมากขึ้น จะทำให้ประเทศในยุโรปบางประเทศต้องทำการรบพุ่งกัน และได้ขยายตัวออกเป็นสงครามโลกครั้งที่ 1 และสงครามโลกครั้งที่ 2 สงครามโลกในแต่ละครั้งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมอย่างมาก เช่น ทำให้ประชากรจำนวนมากต้องเสียชีวิต และบาดเจ็บ พิการ การไร้ที่อยู่อาศัย และการแข่งขันกันสะสมอาวุธ และกำลังทหาร เพื่อจะได้ทำลายล้างกันอีก เป็นต้น

3. **การอยู่โดดเดี่ยวและการติดต่อ (Isolation and Contract)** สังคมใดที่มีความเจริญก้าวหน้าทางด้านคมนาคมขนส่ง และมีความทันสมัย มักจะเป็นศูนย์กลางของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม จากประวัติศาสตร์ดินแดนประเทศอียิปต์ และเมโสโปเตเมีย ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณที่เชื่อมระหว่างทวีปเอเชีย แอฟริกา และยุโรป ในสมัยนั้นการคมนาคมที่สำคัญที่สุดก็คือ การคมนาคมทางบก ดังนั้น อียิปต์โบราณ และบรรดาอาณาจักรต่างๆ ที่ตั้งอยู่ในเมโสโปเตเมีย จึงเป็นศูนย์กลางการคมนาคมติดต่อ จึงทำให้อาณาจักรเหล่านี้มีความเจริญก้าวหน้ามาก สามารถพัฒนาประเทศให้มีความเจริญในด้านต่างๆ เช่น ด้านเศรษฐกิจ การปกครอง การทหาร ศาสนา วิทยาศาสตร์ ฯลฯ ซึ่งถือว่าได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างมาก ส่วนดินแดนที่อยู่โดดเดี่ยวนั้นจะมีการเปลี่ยนแปลงได้น้อยมาก วัฒนธรรมเดิมจะยังมีอยู่ และมีความล้าหลังสังคมอื่นๆ ที่มีการคมนาคมติดต่อได้สะดวก เช่น ชาวเขาเผ่าต่างๆ ของประเทศไทยในสมัยก่อน พ.ศ. 2500 ซึ่งอาศัยอยู่บนดอยในจังหวัดภาคเหนือ

มีการเปลี่ยนแปลงในด้านสังคม วัฒนธรรมน้อยมาก ต่อมาเมื่อทางราชการไทยได้เข้าไปพัฒนา และอพยพบางส่วนลงมาอยู่ในที่ราบ และเรียกว่า ชาวไทยภูเขา จึงก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในกลุ่มชาวไทยภูเขามาก

4. โครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม (Structure Society and Culture)

โครงสร้างของสังคม มีผลต่ออัตราการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในสังคมที่มีอำนาจส่วนใหญ่ตกอยู่กับผู้อาวุโส เช่น สังคมจีนโบราณ จะมีแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงน้อย ไม่ยอมรับสิ่งใหม่หรือสังคมที่เน้นถึงรูปแบบความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางสังคม และฝึกให้บุคคลรับผิดชอบต่อกัน (homogeneous) จะยอมรับการเปลี่ยนแปลงน้อยมาก จะตรงกันข้ามกับสังคมที่เน้นปัจเจกบุคคล (heterogeneous) ซึ่งจะเกิดการเปลี่ยนแปลงได้ง่ายมาก เพราะในสังคมที่เน้นปัจเจกบุคคลนั้น บุคคลในสังคมจะมีการแข่งขัน เห็นแก่ตัว มีค่านิยมที่แตกต่างกัน และมีการอบรมสั่งสอนที่แตกต่างกัน จึงทำให้บุคคลในสังคมมีความแตกต่างกัน ดังนั้น การยอมรับการเปลี่ยนแปลง จึงกระทำได้ง่ายกว่าสังคมที่มีโครงสร้างเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันที่บุคคลในสังคมจะยึดมั่นกับประเพณีเดิม และต่อต้านการเปลี่ยนแปลง เพราะมีความกลัวต่อผลของการเปลี่ยนแปลง แต่อย่างไรก็ตาม สังคมแบบนี้ก็ยังมีเปลี่ยนแปลง เพราะว่าตัวบุคคลและสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงเสมอ

5. เจตคติและค่านิยม (Attitudes and Values) การเปลี่ยนแปลงจะเป็นของ

ธรรมดาสำหรับชาวตะวันตก ซึ่งส่วนมากจะมีความภาคภูมิใจในความก้าวหน้าและทันสมัย แต่ในสังคมชาวตะวันออกมักจะทำตรงกันข้าม สังคมแต่ละแห่งจะมีเจตคติต่อการเปลี่ยนแปลงแตกต่างกัน เจตคติของสังคมยกย่องบูชาบรรพบุรุษ อดีต ความมีเกียรติ และยกย่องระบบอาวุโส ยึดถือระเบียบประเพณีเก่าๆ การเปลี่ยนแปลงจะเป็นไปได้อย่างช้าๆ และไม่ค่อยเต็มใจเปลี่ยนเมื่อวัฒนธรรมอยู่เป็นเวลานาน คนในสังคมจะทักท้วงเอาว่ามันเป็นเช่นนั้นตลอดไป และมีแนวโน้มหลงชาติของตน (ethnocentric) โดยจะมองว่าทุกสิ่งทุกอย่างในวัฒนธรรมของชาติตนเองดีที่สุด ไม่มีชนชาติใดจะเปรียบเทียบได้

6. การเล็งเห็นถึงความจำเป็น (Perceive Needs) อัตราและทิศทางการเปลี่ยนแปลง

ของสังคม ขึ้นอยู่กับความจำเป็นซึ่งสมาชิกของสังคมเล็งเห็น และการเปลี่ยนแปลงในสิ่งใดสิ่งหนึ่งจะนำไปสู่ความจำเป็น และความต้องการใหม่ๆ ขึ้น ซึ่งเป็นความต้องการตามความจำเป็นจริงๆ เช่น การขยายตัวของเมือง ทำให้เกิดความจำเป็นที่จะต้องมีการสาธารณสุขระบบโรงงานใหม่ สหภาพกรรมกร ระบบสาธารณสุขปโภค เป็นต้น ความจำเป็นและความต้องการ เป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดการประดิษฐ์คิดค้นสิ่งต่างๆ ขึ้น อันนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงในสังคม

7. พื้นฐานทางวัฒนธรรม (Cultural Base) ซึ่งหมายถึง พื้นฐานทางความรู้และ

เทคโนโลยีอันเป็นประโยชน์ต่อการประดิษฐ์คิดค้น การที่พื้นฐานทางวัฒนธรรมเจริญขึ้น การเพิ่ม

จำนวนของสิ่งประดิษฐ์และการค้นพบจะเป็นไปได้มากขึ้น เช่น ในสังคมปัจจุบัน อารยประเทศทั้งหลายต่างก็มีพื้นฐานทางวัฒนธรรมสูงมาก เช่น สหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น ฝรั่งเศส ฯลฯ ดังนั้น ชนชาติเหล่านี้จึงสามารถประดิษฐ์คิดค้นสิ่งต่างๆ ได้มากมาย และมีคุณค่าต่อมวลมนุษย์อย่างมหาศาล

การต่อต้านและการยอมรับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

ปรากฏการณ์ทางสังคมหรือวัฒนธรรมใหม่ๆ ไม่ใช่จะได้รับการยอมรับจากสังคมเสมอไป กระบวนการยอมรับสิ่งใหม่ๆ บางครั้งสิ่งนั้นได้รับการยอมรับทั้งหมด ยอมรับบางส่วน หรือได้รับการปฏิเสธไปเลย สังคมจะยอมรับสิ่งใดเข้ามานั้นก็ต้องผ่านการเลือกสรรมาก่อนทั้งสิ้น แต่อย่างไรก็ตาม อุปสรรคของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมมีดังนี้ คือ (สุพัตรา สุภาพ, 2522 : 154 – 156)

1. **เจตคติและค่านิยมเฉพาะ (Specific Attitudes and Values)** ในแต่ละสังคมจะมีค่านิยมและเจตคติเฉพาะ ซึ่งมีส่วนสัมพันธ์กับกิจกรรมต่างๆ ในสังคม ความรู้สึกชอบหรือไม่ชอบของประชาชนเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เช่น ในสมัยหนึ่งชาวชนชนบทไทยได้รับแจกนมผงสำเร็จรูป มาจากองค์การยูนิเซฟเพื่อนำมาเลี้ยงเด็กในชนบทปรากฏว่าไม่ได้รับการยอมรับจากชาวชนบท เพราะชาวชนบทในขณะนั้นยังไม่รู้จักประโยชน์ของนมผงสำเร็จรูป ซึ่งมีรสจืด แต่มีความคุ้นเคยกับนมข้นหวาน และนิยมเอาเลี้ยงเด็กทุกๆ ที่ประโยชน์น้อยกว่านมผงสำเร็จรูปมาก ทั้งนี้เนื่องจากเป็นของใหม่ที่ยังไม่เคยชิน จึงไม่ยอมรับเอาไปเลี้ยงบุตรหลานของตนแทนนมข้นหวาน

2. **การแสดงให้เห็นคุณประโยชน์ของสิ่งใหม่ (Demonstrability or Innovations)** การเปลี่ยนแปลงอะไรใหม่ๆ จะเป็นที่ยอมรับอย่างรวดเร็ว ก็ต่อเมื่อประชาชนเห็นประโยชน์ของสิ่งนั้นได้ง่าย เช่น การนำเอาแทรกเตอร์เข้ามาใช้แทนแรงงานสัตว์ในการไถนาของชาวนาไทย ปรากฏว่าได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง เพราะแทรกเตอร์ทำงานได้รวดเร็วมาก และชาวนาได้รับความสะดวกไม่ต้องมีภาระในการเลี้ยงดูสัตว์อีกต่อไป

3. **การสอดคล้องกับวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิม (Compatibility with Existing Culture)** สิ่งใหม่หรือนวัตกรรมจะได้รับการยอมรับได้ง่ายขึ้น ถ้าสิ่งนั้นสอดคล้องกับวัฒนธรรมเดิมของสังคมนั้น เช่น ระบบเศรษฐกิจแบบเสรีนิยม ได้รับการยอมรับอย่างรวดเร็วจากคนไทย เพราะจะไปสอดคล้องกับปรัชญาการดำเนินชีวิตของชาวไทย ที่ชอบความอิสระและเปิดโอกาสให้ทุกคนได้แข่งขันกันอย่างเต็มที่ ดังคำกล่าวที่ว่า “ใครมือยาวสาวได้สาวเอา” อย่างไรก็ตาม สิ่งใหม่ๆ ไม่ใช่จะดีทุกอย่าง เพราะจะมีบางอย่างนี้อาจไม่สอดคล้องเหมาะสมกับวัฒนธรรมเดิม คือ

3.1 สิ่งที่ยุ่เปลี่ยนใหม่ อาจจะขัดแย้งกับแบบของความประพฤติแต่เดิม เช่น ในบางส่วนของทวีปเอเชีย และแอฟริกา ศาสนาอิสลาม ได้แพร่หลายเร็วกว่าศาสนาคริสต์ ทั้งนี้ก็เพราะว่าหลักของคริสต์ศาสนา ขัดแย้งกับขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวพื้นเมืองที่อนุญาตให้ผู้ชายมีภรรยาได้หลายคน แต่ศาสนาอิสลามสอดคล้องกับสิ่งที่ชาวพื้นเมืองยึดถืออยู่

3.2 สิ่งที่ยุ่เปลี่ยนใหม่ อาจจะสร้างแบบความประพฤติใหม่ ซึ่งไม่เคยปรากฏในวัฒนธรรมเดิมที่ยึดถือปฏิบัติอยู่ ปกติสังคมจะยอมรับและใช้สิ่งใหม่ต่อเมื่อเป็นสิ่งที่คล้ายคลึงกับของเดิม แต่ถ้าของเดิมใช้ไม่ได้ผลสังคมก็จะพยายามหาสิ่งใหม่ที่ดีกว่ามาใช้แทน เช่น การสร้างบ้านด้วยคอนกรีตแทนไม้ ซึ่งเป็นของที่หายากราคาแพง คุณภาพก็สู้คอนกรีตเสริมเหล็กไม่ได้ เป็นต้น

3.3 สิ่งใหม่ที่เป็นของทดแทน ไม่ใช่การเข้าไปผสมผสานจะได้รับการยอมรับน้อย แต่ถ้าสิ่งใหม่นั้นเข้าไปผสมผสานกับวัฒนธรรมเดิมได้ง่าย สิ่งนั้นจะได้รับการยอมรับอย่างรวดเร็ว เช่น การแต่งกายตามแฟชั่นจะเป็นที่นิยมอย่างแพร่หลายในหมู่คนไทย ซึ่งมีค่านิยมยกย่องความทันสมัยอยู่แล้ว เป็นต้น

4. ค่าในการเปลี่ยนแปลง (Costs of Change) การเปลี่ยนแปลงมักจะถูกตีค่าออกมาทั้งที่เป็นเงินตรา หรือค่าทางจิตใจ เพราะการเปลี่ยนแปลงบางอย่างเป็นการทำลายทั้งทางด้านวัฒนธรรมเดิม และความรู้สึกของบุคคลด้วย เช่น การที่หญิงไทยยอมไปเป็นเมียเช่าของฝรั่งนิโกรนั้น จะเป็นการเหมาะสมหรือคุ้มค่ากันหรือไม่ ต่อศักดิ์ศรีของหญิงไทย ถ้าพิจารณาแล้วว่าคุ้มค่า การยอมรับก็จะเกิดขึ้นได้ง่าย แต่ถ้าไม่คุ้มค่าการยอมรับอาชีพเมียเช่าของหญิงไทยก็อาจจะไม่เกิดขึ้น นอกจากนี้ยังมีสิ่งอื่นๆ ที่เป็นปัญหาต่อการเปลี่ยนแปลงคือ

4.1 อุปสรรคทางเทคนิคในการเปลี่ยนแปลง มีข้อนำสังเกตุว่ามีสิ่งใหม่ๆ ไม่มากนักที่สามารถนำไปผสมผสานกับวัฒนธรรมเดิม สิ่งใหม่ส่วนมากทำให้วัฒนธรรมเดิมเปลี่ยนไป การที่จะเอาสิ่งใหม่ไปผสมผสานกับวัฒนธรรมนั้น ต้องอาศัยเทคนิคและวิธีการอีกมาก ทำให้ไม่สะดวก จึงมักจะไม่ได้รับการยอมรับ

4.2 กลุ่มผลประโยชน์จะขัดขวางการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เพราะถ้าสังคมเปลี่ยนแปลงหรือมีการยอมรับสิ่งใหม่ขึ้นมาใช้ กลุ่มบุคคลที่ได้รับผลประโยชน์อยู่เดิมจะต่อต้าน เพราะเกิดสูญเสียผลประโยชน์ ตัวอย่างเช่น ในชนบทที่มีหมอแผนโบราณ เมื่อนำเอาวิธีการรักษาโรคแบบสมัยใหม่เข้ามาเผยแพร่ ก็มักจะได้รับการขัดขวางจากกลุ่มของหมอแผนโบราณ เป็นต้น

5. บทบาทของผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Role of Change Agent) ผู้นำการเปลี่ยนแปลง ถ้าเป็นบุคคลที่มีอิทธิพลหรือเป็นที่ยอมรับของคนโดยทั่วไปแล้ว การนำเอานวัตกรรมเข้าไปเผยแพร่ ย่อมกระทำได้ง่ายกว่า ผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่ไม่มีอิทธิพลหรือบารมีดังนั้น ถ้านำเอาสิ่งใหม่ๆ ไปให้ชาวบ้านยอมรับการเปลี่ยนแปลงได้ง่าย

ผลของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม มีผลต่อมนุษย์และสังคมหลายประการ ดังนี้

1. ทำให้มนุษย์เกิดความสะดวกสบายในด้านต่างๆ เช่น การประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้และสิ่งต่างๆ ขึ้นเพื่อใช้งานแทนมนุษย์ เป็นต้น
2. ทำให้เกิดการขยายตัวทางด้านการผลิตสินค้าและสิ่งต่างๆ มากขึ้น สินค้าอุปโภคและบริโภคจึงมีเพียงพอแก่สมาชิกในสังคม
3. ทำให้เกิดการวางแผนพัฒนาสังคม เพื่อความเป็นอยู่ที่สะดวกสบายขึ้นของมนุษย์
4. ทำให้มนุษย์ในแต่ละสังคมเกิดการเรียนรู้ และแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกันขึ้น และมีผลทำให้วิถีชีวิตของมนุษย์เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม
5. ทำให้เกิดความล้าหลังทางวัฒนธรรมขึ้นได้ หากอัตราการเปลี่ยนแปลงระหว่างวัฒนธรรมทางวัตถุกับวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุเกิดขึ้นไม่เท่ากัน เช่น มีถนน มีรถยนต์ที่ทันสมัย แต่คนในสังคมไม่ปฏิบัติตามกฎหมายจราจร เป็นต้น
6. ทำให้เกิดความไม่เป็นระเบียบทางสังคม เพราะเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมขึ้นนั้น คนในสังคมบางส่วนสามารถปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงได้ แต่บางส่วนไม่สามารถปรับตัวได้ จึงนำไปสู่การต่อต้านการเปลี่ยนแปลง ก่อให้เกิดความขัดแย้งกันขึ้น และนำไปสู่ความไม่เป็นระเบียบทางสังคมขึ้น
7. ทำให้เกิดปัญหาสังคมขึ้นได้ ถ้าหากว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมนั้น ทำให้คนในสังคมมีพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนไปจากปกติ เช่น มลพิษ อาชญากรรม ยาเสพติด เป็นต้น
8. ทำให้สังคมที่มีวัฒนธรรมเหนือกว่าได้เปรียบสังคมที่มีวัฒนธรรมด้อยกว่า หรือเกิดการด้อยพัฒนาและการพึ่งพาขึ้น ซึ่งทำให้สังคมในโลกขาดความเสมอภาคและความเป็นธรรม